

טוב התורה

והיה מחניך קדוש // ר' אלחנן כהן

בפרשתנו החלו המכות המופלאות אשר ה' הכה את מצרים, למען ידעו כולם כי ה' הוא האלוקים בשמים ובארץ. במכות פרעה פעם בפעם מבקש ממושה רבנו שיתפלל לה' שיעצור את המכה ומשה מתפלל. ואכן נעתר ה' לתפילתו, אלא שרשעים אפילו על פתחה של גיהנם אינם חוזרים בתשובה ופרעה שוב חוזר לסורו, וחוזר חלילה.

במכת ברד כאשר כבר החלה לנגוף את מצרים כאן כבר פרעה לכאורה חוזר בתשובה ואומר: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", ולאחר מכן מבקש שוב ממושה שיתפלל לה' שיעצור את המכה, וכאן משה עונה לו: "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ".

בפסוק זה התקשו הראשונים, מדוע משה הוצרך לצאת מן העיר כדי להתפלל לה', מאי שנא משאר המכות שבהם לא נאמר זאת? רש"י מסביר זאת ע"פ המכילתא: "את העיר - מן העיר, אבל בתוך העיר לא התפלל, לפי שהיתה מלאה גלולים". הרמב"ן ועוד ראשונים מקשים לפרוש זה, והרי גם בשאר המכות משה התפלל שיסורו וא"כ מאי שנא מכת ברד שהוצרך לצאת מן העיר משאר המכות?

הרמב"ן, והשפתי חכמים בהסברו הראשון מתרצים, שאכן גם בשאר המכות משה התפלל מחוץ לעיר, אלא שכאן ה' הכתוב הזכירו משום שפרעה ביקש ממושה שיתפלל שהמכה כבר עתה תפסק, וכפי שכתוב "העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד". והשיב לו משה, שצריך הוא להמתין עד שיצא מן העיר. משא"כ בשאר המכות שהיה לו שהות להתפלל, שכן התפלל על למחר, וממילא לא היה צורך לגלות לפרעה "כצאתי מן העיר".

תרוץ נוסף הובא בשפתי חכמים בביאורם השני, שאכן רק במכת ברד משה הוצרך לצאת מן העיר לעומת שאר מכות, וזאת משום שכידוע הע"ז של המצרים היתה צאנם. הלכך בכל שאר המכות היה צאנם מצוי מחוץ לעיר בשדות, ולכן יכול היה משה להתפלל תוך העיר. משא"כ במכת ברד שבה נאמר שהירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים, וממילא במכה זו הוצרך לצאת מן העיר כי היו גילוליהם בתוך העיר¹.

למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, עולה שקיימת בעיה להתפלל במקום בו מצויה ע"ז². ויש לבאר מדיון איזה איסור יש בעיה בכך?

בתורה נאמר (דברים כג, יד-טו): "...ושבת וכסית את צאתך: כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". ולמדו חז"ל (ברכות כה ע"ב) שבכל מקום שה' א-להינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בק"ש ובתפילה או בדברי תורה צריך המחנה להיות קדוש, ושלא יהיה בו צואה או ערווה ושאר דבר טינופת³. ויש לבאר את טעם האיסור שבדבר.

הביאור הלכה (סימן תקפח ד"ה שמע ט' תקיעות) שואל:

והיכן מצינו שאסור לקיים מצוה כשגופו אינו נקי או במקום שאין נקי? האם אסור ללבוש טלית של ד' כנפות כשגופו או המקום אינו נקי, לא מצינו כן בשום מקום. וצ"ע. ואפשר שהטעם הוא דכיון דק"ל דצריך כונה לצאת ידי המצוה שצוינו הש"י זה גופא ג"כ חשיב כדברי תורה [ודומיא דפסק הרמ"א סימן פ"ד דאסור לענות אמן בבית המרחץ] ולא גרע מהרהור בד"ת. וגם י"ל בפשיטות דבשעה שמקיים מצוה בפועל הוא עבודה ואין לעשות עבודת ד' דרך בזיון דהוא בכלל ביזה מצוה. וגדולה מזו אמרו ב"ה דף ל"ג דאסור לצחצח שופר של ר"ה במי רגלים מפני הכבוד והוא רק הכשר מצוה וכ"ש המצוה עצמה.

נמצא שיש שני חילוקים בעניין: **א.** הזכרת שם ה' ודיבור קודש - מצוות שהן כק"ש, תפילה ודברי תורה. ואי אפשר לומר דבר שבקדושה במקום לא נקי וטמא⁴. **ב.** ביזוי המצווה - וזה שייך גם במעשה מצוה גרידא, ללא ברכה או הזכרת ה' ע"פ זה מבואר טעם איסור התפילה במקום ע"ז או טומאה וטינופת, הן משום הזכרת ה' הקדוש והן משום ביזוי המצווה.

// המשך המאמר בעמוד הבא //

¹ בפרק ח פס' ח, במכת הצפרדעים, כאשר ביקש פרעה ממושה שיתפלל לה' שיסיר את הצפרדעים, נענה משה לבקשתו, וככתוב: "ויצא משה ואהרן מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה". והקשו המפרשים מדוע כאן נאמר לשון צעקה לעומת שאר המכות בהם נאמר "ויעתר אל ה'". השפתי חכמים מבאר ע"פ מה דקיימא לן שהמתפלל צריך להשמיע לאוזנו מה שמוציא מפיו, ובמכה זו הצפרדעים היו מקרקים ברעש גדול, ולפיכך משה היה מרים קולו להשמיע תפילתו לאוזנו. ומפרש זה משמע שמה היה מתפלל בתוך העיר, וא"כ קשה כיצד התפלל במקום גילוליהם. אך לפי ההסבר הנ"ל לא קשה מידי, שכן גילוליהם היו בשדות, ורק במכת ברד שהיו בבתי הוצרך לצאת מן העיר. ולשיטת הרמב"ן שגם בשאר המכות התפלל מחוץ לעיר, ניתן להסביר שנאמר במכת צפרדע "ויצעק" כפירושו של האבן עזרא, שבמכה זו משה הבטיח לפרעה שיסורו הצפרדעים על דעת עצמו בלא רשות ה', לפי שבטח בה' שלא יביישוהו לכן הוצרך לצעוק לה' והתפלל חזק יותר שה' יענהו (להסבר נוסף ראה פירושו של הספורנו).

² וכך פסק הרמ"א ע"פ תרומת הדשן, באו"ח סימן צד סעיף ט: "ולא יתפלל במלון של עובדי כוכבים", וכהסבר המ"ב: "שבדאי יש בו גילולים ותועבות ואין להכניס לשם דבר שבקדושה שהרי מרע"ה אמר כצאתי את העיר וגו' ולא רצה להתפלל במצרים לפי שהיתה מלאה גילולים".

³ שו"ע הרב פסק שאיסור זה מן התורה, והרמב"ן היראים והסמ"ק מנו לאו זה. אולם הרמב"ם והחינוך לא מנוהו במנין הלאוים.

⁴ וכ"פ הרמב"ם הלכות קריאת שמע פ"ג ה"ד: "ולא קריאת שמע בלבד אלא כל ענין שהוא מדברי הקדש אסור לאומרו בבית המרחץ ובבית הכסא ואפילו אמרו בלשון חול, ולא לאמרו בלבד אלא אפילו להרהר בלבו בדברי תורה בבית הכסא ובבית המרחץ ובמקום הטינופת והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים אסור".

ובעניין התפילה, ידוע היסוד של הגר"ח מבריסק: הגר"ח מקשה סתירה בדברי הרמב"ם בהלכות תפילה. בפ"ד הט"ו פסק, שאם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה. ומדייק הגר"ח דמסתמת הרמב"ם משמע שדין זה מיירי על כל תפילת שמונה עשרה. והעיר ממה שכתב הרמב"ם בפ"י ה"א, שאם כיון לבו בברכה ראשונה שוב אינו חוזר. ומשמע שדין כוונה הוא רק בברכה ראשונה. ומתוך, שישנן שתי סוגי כוונות בתפילה: האחת כוונה של פירוש הדברים, והשנייה שיכוין בתפילה שהינו עומד לפני ה' יתברך¹. וכוונה זו אינה מ'דין כוונה', אלא היא מעצם מעשה התפילה, וממילא אם אין מכוין שעומד לפני ה' אין זה מעשה תפילה, ונחשב הוא למתעסק דאין בו דין מעשה, ועוד שיש בזה חיסרון מדין מצוות צריכות כוונה². משא"כ בכוונת פירוש הדברים, שזה דין נוסף בתפילה שמעכב רק בברכה ראשונה³.

לפי דברי הגר"ח למדנו יסוד במהות התפילה, שהינה עמידה לפני הקב"ה וקירבה אליו, וזה עיקר מעשה התפילה⁴. ולנתינת נופך בעניין קדושת התפילה, נביא את דברי הט"ז (או"ח קב, סק"ג):

ואפשר לומר טעם אחר דהמקום שהמתפלל עומד אדמת קודש הוא כ"ז שהוא מתפלל, וע"כ צריך לאותו שהוא באותו מקום דהיינו תוך ד"א לנהוג בו כבוד וכל שיושב ואינו עוסק ג"כ בדבר קדוש הוא כאלו לאו קדושה שם והוא כשאר מקומות שבבית ע"כ צריך שיעמוד להראות שיש כאן קדוש אבל אם עוסק בתפלה או בד"ת אפילו יושב הוא עליו ג"כ קדושה.

נמצאנו למדים במעלת וקדושת התפילה, הצורך שיהיה המקום נקי וטהור שהינו הכשר לקדושה וקיום המצווה בכבוד, וכן בכוונת האדם שעומד לפני ה', שזה עיקר במעשה התפילה, וכן בחלות הקדושה והשכינה השורה באותו מקום, וככתוב "ושבת וכסית את צאתך... ואז "והיה מחניך קדוש". ולכן משה הקפיד בתפילתו שלא יהיה במקום טומאה ועבודת גילולים.

ונזכה לנאמר בתפילה ב'עלינו לשבח': "להעביר גילולים מן הארץ... לתקן עולם במלכות שדי. וכל בני בשר יקראו בשמך".

¹ סנהדרין כב ע"א. וכ"פ הרמב"ם פ"ד מהל' תפילה הט"ז.

² בלחם משנה ברמב"ם שם מבאר שכוונה זו אינה לעיכוב.

³ כבסוגיא בברכות לד ע"א.

⁴ ראה שפת אמת פרשת במדבר, שלכך נקראת תפילת עמידה - שאנו כמלאכים לפני ה' שבהם נאמר בזכריה (ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה".

ויחינו באקרא

מונחים בתנ"ך // אביעד וינברג ואיתן שיר

תשובות לפרשת שמות:

- א. הכינוי 'העלמה', מלבד על בת פרעה, מוזכר גם בדברי אליעזר עבד אברהם ביחס לרבקה: "והיה העלמה היוצאת לשאוב, ואמרתי אליה השקיני נא מעט מים מדרך" (בראשית כד, מג). וכן בדברי ישעיהו (ז, ט) אל אחז מלך יהודה: "הנה העלמה הרה ויולדת בן, וקראת שמו עמנו אל".
- ב. שני זוגות אנשים נוספים (מלבד משה ויתרו) שנפרדו במילים 'לך לשלום', הם: א. דוד ויונתן - "ויאמר יונתן לדוד לך לשלום... ה' יהיה ביני וינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם" (ש"א כ, מב). ב. אלישע ונעמן - "ויאמר לו לך לשלום, וילך מאיתו כברת ארץ" (מ"ב ה, יט).
- ג. האיש והאשה שהיו מצורעים כשלג - מרים (במדבר יב, י), וגיחזי, באותו סיפור דלעיל - "ויצא מלפניו מצורע כשלג" (מ"ב ה, כז).
- ד. מלבד יעקב שעליו נאמר 'יוצאי ירכו' (בראשית מו, כו), וכן "יוצאי ירך יעקב שבעים נפש" (שמות א, ה), נאמר גם על גדעון: "ולגדעון היו שבעים בנים יוצאי ירכו" (שופטים ח, ל). הקשר הנוסף בין יעקב לגדעון הוא המספר שבעים.

שאלות לפרשת וארא:

- א. בפרשה מוזכרות חלק גדול ממכות מצרים. מתוך עשרת המכות, באלו מכות פרעה מבקש ממושה ואהרן להפסיק את המכה, ובעד זה ישלח את העם? (5 מכות)
- ב. במכת צפרדע נאמר "ויצברו אותם חמרים חמרים ותבאש הארץ". איפה מוזכר הביטוי "עֲשָׂרָה חֲמָרִים"?
- ג. המכה השישית היא מכת שחין. על אלו שני אנשים נוספים מסופר שהוכו בשחין?
- ד. בהתראות על מכות ערוב וברד, הקב"ה אומר למשה ללכת אל פרעה "השכם בבוקר". באיזה הקשר הוזכר בתנ"ך הביטוי "השכם והערב"?
- ה. במכת שחין הקב"ה מצוה על משה ואהרן לזרוק לעיני פרעה מלא חפנים 'פיח כבשן'. איפה עוד מוזכרת המילה 'כבשן' (פעמיים נוספות)

"הקְשִׁיתָ לְשֵׂאוֹל":

- ו. לעיל הזכרנו את הביטוי "השכם בבוקר". על אלו שבעה אנשים נאמר "וישכם... בבוקר"?

א. מחלוקת רש"י ותוס' בק"ש של ערבית

רש"י בריש ברכות (ב ע"א ד"ה עד) כתב, שק"ש שקורים בביהכ"נ לפני צאת הכוכבים אין יוצאים בה יד"ח, והביא מהירושלמי (ברכות א. א.) שאין אומרים אותה אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה. וכתב, שבק"ש שאדם קורא על מיטתו יוצא יד"ח ק"ש של ערבית, ובפרשה ראשונה סגי. והתוס' על אתר (ד"ה מאימתי) הרבו להקשות על דברי רש"י: א. מדוע די בפרשה ראשונה שקורים על המיטה וא"צ שלש פרשיות כק"ש של שחרית. ב. הרי צריך לברך שתיים לפני ואחת לאחריה. ג. הרי ק"ש שעל המיטה אינה אלא בשביל המזיקים (ברכות ה ע"א), ות"ח אינו צריך לקרותה. ד. הרי קי"ל (ד ע"ב) כר' יוחנן, שצריך לסמוך גאולה לתפילה גם בערבית, היינו שק"ש לפני התפילה, ולא כריב"ל שק"ש סמוך למיטתו ו'תפילות באמצע תקנום'.

מכח קושיות אלו מסיקים התוס' שק"ש שקורים בבית הכנסת היא העיקר ובה יוצאים יד"ח, ואע"פ שהיא לפני צאה"כ, אנו פוסקים כרבי יהודה שאפשר לקרוא בזמן זה ק"ש של ערבית. ע"ש.

אך מן הראוי להבין כיצד רש"י יישב את הקושיות הללו, ונראה שהיתה לו הבנה יסודית בגדר ק"ש, שמכוחה כתב מה שכתב.

א. גדר קריאת שמע

התוס' במס' סוטה (לב ע"ב ד"ה ורבי) התקשו, שמכמה סוגיות בש"ס משמע שק"ש דאורייתא, כגון כמה וכמה הלכות בק"ש שלומדת הגמ' מפסוקים [את הקושיות ניתן יהיה להבין מתוך הדברים שיתבאר להלן]. מאידך הגמ' בברכות (כא ע"א) אומרת מפורשות פעמיים שק"ש דרבנן.¹ ונשאר בתימה.

וחשבנו ליישב², שהנה באמת פשט הפסוקים של פרשיות שמע והיה אם שמוע, משמעותם שישנה מצוה על לימוד תורה כלשהו בשכבך ובקומך, ואין חיוב לקרוא דוקא את פרשיות ק"ש בזמנים אלו. אמנם אין כאן ציווי על לימוד תורה גרידא, אלא התורה מצוה בפרשיות אלה שפעמיים ביום, בשכבו ובקומו, צריך אדם לקיים מצות ת"ת באופן המיטבי והשורשי - כעוגן שמחבר אותו לתורת ה' במשך היום כולו (ולהלן יתבאר עוד). אמנם חכמים רצו לקבוע מסמרות ולא לתת תורת כל אחד בידו, ולכן קבעו לדורות שלימוד התורה הנ"ל יכלול את פרשיות ק"ש בעצמן, הן מפני שבהן נאמר הציווי על לימוד תורה זה, והן מפני שיש בהם קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות.

נמצא לפ"ז שאמנם החיוב לקרוא את פרשיות ק"ש בדוקא הוא חיוב דרבנן, אך הקוראן מקיים בכך מ"ע דאורייתא של לימוד תורה בבוקר ובערב (אלא שמצוה זו ניתן לקיימה ע"כ לת"ת בבוקר ובערב, בתנאים שיתבאר).

הגמ' שלומדת בכמה מקומות את דיני ק"ש מדרשות הפסוקים של פרשיות שמע והיה אם שמוע, מבינה שגם החיוב המקורי מדאורייתא ללימוד תורה בשכבך ובקומך, איננו חיוב על לימוד תורה רגיל, אלא יש לו דינים מיוחדים. למשל, לימוד זה חייב להיות כסדר הפסוקים ולא למפרע, שנאמר 'זהו הדברים האלה' - בהוייתן יהו (ברכות יג ע"א). לדעת רבי לימוד תורה זה אף חייב להיות בלשון הקודש ולא בכל לשון.³ וכן סבור רבי שישנה חובה להשמיע לאוזניו מה שמוציא מפיו (שם).

גם צורת זמן ק"ש, לב"ש בערב בשכיבה ובבוקר בעמידה, ולב"ה בשעה שבנ"א שוכבים ועומדים - יסודה בחיוב המקורי מן התורה. לדעת ב"ש, חיוב הלימוד מן התורה הוא דוקא במצב עמידה בבוקר ובמצב שכיבה בערב, על מנת שנפנים שבכל מצב פיזי אנו מחוברים ללימוד התורה. לדעת ב"ה, חיוב הלימוד האידיאלי היומי הוא בזמן השכיבה ובזמן הקימה, כדי להחזיר בנו את התובנה שכל שעות היום סובבות סביב לימוד התורה.

התוס' הנ"ל הוכיחו גם מסוגיא נוספת שק"ש דאורייתא. הגמ' בברכות (יג ע"ב) אומרת, שלדבר במ' שנאמר בפרשת והיה אם שמוע - 'בדברי תורה כתיב'. ומוכח מהסוגיא ש'ודברת במ' שנאמר בפרשת שמע, בק"ש כתיב ולא בדברי תורה.

אמנם לפי הנ"ל אפשר לבאר, כפי שבאמת מורה פשוט הפסוקים, ש'ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ' משמעותו על לימוד תורה הכללי, שאדם מצווה לחנך את בניו לדבר בדברי תורה כל ימיהם, וזה אינו עניין לחיוב ק"ש הנובע מחיוב ת"ת בוקר וערב. אך 'ושנתם לבניך ודברת במ' משמעותו ציווי על האדם עצמו לדבר בדברי תורה, וציווי זה שנאמר כאן בפרשות, מורה על חיוב מיוחד ללימוד תורה פעמיים ביום מעבר למצות ת"ת הרגילה.

עוד הקשו התוס' מהגמ' בברכות (טז ע"א) לגבי פועלים, שפטורים מברכת הטוב והמטיב בברהמ"ז כיון שהיא דרבנן, אך חייבים בק"ש, ומוכח שק"ש דאורייתא. גם קושיא זו מתיישבת בנקל לפי דברינו, שהרי מדובר בפועלים שהשכימו קום והתחילו בעבודתם לפני זמן ק"ש, וא"כ אינם לומדים תורה בזמן הקימה כלל, וגם את החיוב דאורייתא של 'בקומך' אינם מקיימים. לכן עליהם להפסיק לק"ש, כדי לקיים את המצוה דאורייתא.⁴

לעומת זאת, דעת חכמים שק"ש (קרי - לימוד התורה המיוחד בבוקר ובערב) נאמרת בכל לשון שאתה שומע. לדבריהם צ"ל שדוקא ע"י לימוד תורה בלשון המובנת לאדם, בזה הוא מקיים מצות ת"ת בצורה האידיאלית ביותר, ולכן ס"ל שלימוד התורה הזה יכול להיאמר בכל לשון. לכן הגמ' מדייקת שלשיתם כל התורה בלה"ק נאמרה [להבנה זו תיתכן שתי נפק"מ להלכה, שאדם שאינו מבין לה"ק יצטרך לקרוא דוקא בלשון שמבין ולא בלה"ק - וכך פשט דברי חכמים "בכל לשון שאתה שומע", ומאידך אדם שמבין גם לה"ק וגם לשון זרה, עדיף שיקרא בלה"ק ולא בלשון אחרת].

⁴ אח"כ ראינו בשו"ת שאגת אריה סימן א, שביאר בדרך דומה לדברינו, שישנו חיוב מה"ת ללימוד תורה בבוקר ובערב, וחכמים קבעו לקרוא דוקא את פרשיות ק"ש. והביא הרבה ראיות לביאור זה. אמנם לא הוסיף השאג"א לבאר כפי שביארנו, שחיוב הלימוד מה"ת הוא דוקא על לימוד מיוחד ומיטבי, אלא כתב בסתמא שזהו חיוב נוסף ללימוד בבוקר ובערב דבר כלשהו מדברי תורה.

מכח ביאורו מסיק השאג"א שק"ש דרבנן היא, ותמה על כל הפוסקים שפסקו כר"א בברכות כא ע"א, שק"ש דאורייתא, ולא כשמואל שם הסובר שק"ש דרבנן. ולבסוף כתב שכנראה הוכרחו לפסוק שק"ש דאורייתא מכח המימרא המובאת בסוטה מב ע"א: "ואמר אליהם שמע ישראל. מאי שנא שמע ישראל? אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל: אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית - אי אתם נמסרין בידם". שמה משמע שמדאורייתא צריך לקרוא את פרשיות שמע ישראל שחרית וערבית, ושמואל ורבי יוחנן הלכה כר"י, וכן שמואל נגד ר"י ור"א הוא יחיד במקום רבים.

ולכאורה יש ליישב את קושייתו של השאג"א על הפוסקים. הרי גם אם נקבל את ביאורו של השאג"א בגדר החיוב של ק"ש, אין צורך לומר שבכך נחלקו שמואל ור"א:

בסוגיא שם, שמואל אומר שהמסופק אם קרא ק"ש אינו חוזר וקורא, כי ק"ש דרבנן. בהמשך הסוגיא אומר ר"א, שאם מסופק אם קרא ק"ש - חוזר וקורא, בניגוד לתפילה שבה אינו חוזר ומתפלל.

יתכן ששניהם מסכימים שעיקר החיוב דאורייתא הוא לימוד תורה וחכמים קבעוהו לפרשיות ק"ש, אלא שלשמואל כאשר אדם מסופק אם קרא ק"ש אינו צריך לקרוא שוב, כי מן הסתם את החיוב דאורייתא ללימוד קיים או יקיים בפסוקים אחרים, ולגבי החיוב דרבנן זהו ספק דרבנן לקולא. אך ר"א סבר שאין לנו ערובה לכך שקיים או יקיים את החיוב מה"ת לקרוא בבוקר ובערב כדינו (עם כל התנאים הנצרכים כפי שביארנו למעלה), ולכן מוגדר מצב זה כספק דאורייתא וכדי לצאת מידי הספק יחזור ויקרא ק"ש.

¹ אמנם בפעם הראשונה ישנה מחלוקת גירסאות בגמ' האם אכן גורסים שק"ש דרבנן או להיפך (ע"ש ברש"י ותוס' בראש העמוד). גם בפעם השניה, אמנם שמואל אומר מפורשות שק"ש דרבנן, אך רוב הראשונים הבינו שר"א החולק עליו בהמשך סבור שק"ש דאורייתא. ומ"מ הקושי עדיין קיים לפי שיטת שמואל.
² הדברים נתלבנו יחד עם אחי היקר ידידיה הי"ו.
³ ומכאן דייקה הגמ' שם שלדעת רבי כל התורה בכל לשון נאמרה, שאל"כ מה חידוש יש בלימוד תורה זה על פני שאר לימוד תורה, שהוצרך רבי לדרוש שיהיה בלה"ק.

לפי דרכנו, נראה לבאר בדרך פשוט את סוגיית ריש פ"ב דברכות (ג ע"א). שם שנינו: "היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא". והנה המשנה לא מזכירה כלל מה היה קורא בתורה, אמנם רש"י כתב שהיה קורא פרשת ק"ש, אך ק"ק מדוע המשנה לא מזכירה זאת. אך לפי הנ"ל ניתן לומר שמדובר באדם שהיה קורא בתורה קריאה כל שהיא, ובזה אמרו שאם כיון לבו לקיים בכך מצות 'ובקומך' - יצא, שכן מדאורייתא יוצאים יד"ח בקריאת פסוקים כלשהם בזמן הקימה (ואולי מותר לשער שחלק זה במשנה נלקח ממשנה קדומה שנשנתה לפני שהתקבעה תקנ"ח לקרא את פרשיות ק"ש).

ב. ביאור שיטת רש"י

ע"פ הנ"ל נראה שאפשר לבאר בשופי את שיטת רש"י בענין ק"ש של ערבית. כאמור, מה"ת מקיימים מצות בשכבך בכל לימוד תורה שנעשה בערב, וחכמים תקנו לקרוא דוקא ק"ש. את התקנה לקרוא ק"ש בדוקא קבעו חכמים בתפילת ערבית, כך שיברך לפני ולאחריה ויסמוך גאולה לתפילה. לכן אם מתפללים ערבית לפני צאה"כ - קוראים ק"ש לפני התפילה. אע"פ שקריאה זו היא (לחלק מהדעות) לפני זמן שכיבה, מ"מ סברו חכמים שמוטב לתקנה בזמן זה מאשר לדחותה לאחר צאה"כ, שא"כ יש לחשוש שבינתיים יבא אדם לביתו ויאכל קמעא וישתה קמעא וירדם, כדברי הגמ' בברכות (ד ע"ב).

ומ"מ עיקר החיוב מן התורה נשאר ללימוד תורה בזמן שכיבה, היינו אחר צאה"כ. לכן אומרת הגמ' לקמן שאע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ מצוה לקרותה על מיטתו. וזהו שאומר רש"י שבכך יוצאים יד"ח, היינו ידי חובת המצוה דאורייתא.

לכן, בקריאה זו שעל מיטתו מספיק לקרוא פרשה ראשונה, שכן די לזה בלימוד תורה כל דהו, וכן אין צורך בברכות לפני ולאחריה, ואין צורך לסמוך גאולה לתפילה (כי הברכות וסמיכת גאולה נתקנו דוקא על ק"ש שתקנו חכמים, ודוקא כחלק מהתפילה, מהטעם האמור לעיל).

כמו כן, מובן מדוע ת"ח אינו צריך לקרוא שמע על מיטתו, שהרי הוא בודאי לומד תורה גם בלילה ובכך מקיים המצוה דאורייתא של בשכבך. ואכן כן נראה מדברי רש"י בסוגיא (ה ע"א): "ואם תלמיד חכם הוא - שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד - דיו בכך".

ומש"כ התוס' שק"ש שעל המיטה אינה אלא בשביל המזיקים - כנראה רש"י הבין שאין זה עיקר סיבת חיוב ק"ש זו, אלא שיש בה גם עניין זה של שימור ממזיקין. שהרי כך איתא בגמ':

[לחילופין אפשר לבאר בפשט הסוגיא שר"א לא חולק על שמואל, אלא בא להגיד את ק"ש לתפילה, שבק"ש במצב של ספק רשאי לחזור ולקרו (אף שאינו חייב, כפי שאמר שמואל, כיון שזהו רק ספק דרבנן ומה"ת יצא יד"ח בת"א אחר), ואילו בתפילה אם מסופק אינו רשאי לחזור ולהתפלל (ודלא כרבי יוחנן המובא אח"כ הסובר 'ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו'). אמנם ביאור זה לא מיישב את דברי הפוסקים, שסתמו וכתבו שבספק אם קרא חוזר וקורא, ומשמע שצריך לחזור ולקרו אפילו אם קרא פסוקים אחרים ויצא בזה יד"ח עיקר המצוה].

ויותר תמוהה ראייתו של השאג"א לכך שק"ש דאורייתא, מהגמ' בסוטה על הפסוק 'שמע ישראל'. ראשית, הרי אין למדיו מן האגדות. ועוד, שבודאי זוהי דרשה בגדר אסמכתא על המילים 'שמע ישראל', ובנקל אפשר לומר שאכן עיקר הדבר שבזכותו אפשר לנצח במלחמה הוא לימוד התורה בבוקר ובערב, שהוא החיוב דאורייתא, וחז"ל אחר שתקנו לקרוא דוקא פרשיות ק"ש, שמכו זאת על המילים שמע ישראל. ועוד אפ"ל שגם חיוב הת"ת דאורייתא מכונה 'קריאת שמע' ונסמך על המילים 'שמע ישראל', לא במובן של קריאת פרשיות שמע, אלא של חיוב הקריאה המוזכר בפרשת שמע.

סוף דבר, לא מובן היאך אפשר לומר שדוקא מכא גמ' זו פסקו פסקייה כ"א. וצ"ע.

אמר רבי יהושע בן לוי: אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת, מצוה לקרותו על מטתו. אמר רבי יוסי: מאי קרא - רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה. אמר רב נחמן: אם תלמיד חכם הוא אין צריך. אמר אביי: אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת.

לאחר מכן מובאות בגמ' אגב גררא שתי מימרות בעניינים אחרים, ולאחריהן מובא:

אמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו, כאלו אווז חרב של שתי פיות בידו שנאמר רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם. מאי משמע? אמר רב זוטרא ואיתימא רב אשי: מרישא דענינא, דכתיב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם, וכתוב בתריה: רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק: כל הקורא קריאת שמע על מטתו - מזיקין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף; ואין עוף אלא תורה, שנאמר: התעיף עיניך בו ואיננו; ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי.

נראה להדיא שעיקר עניינה של ק"ש שעל המטה אינו מפני המזיקים, אלא חיוב עצמי. אלא שיש בקריאה זו גם מעלה של שימור ממזיקים. וביותר, שמדרשות הגמ' מוכח שאין הברחת המזיקין מכח ק"ש בדוקא, אלא מכל לימוד תורה שהוא. שהרי 'ירננו על משכבותם' היינו כל לימוד תורה שנעשה על המיטה, וכן 'אין עוף אלא תורה' היינו לימוד תורה כל דהו. א"כ ודאי שק"ש זו עיקר מטרתה היא לימוד התורה בלילה שעל ידו מקיימים מצות בשכבך דאורייתא, ועל ידי לימוד תורה זה גם משתמר האדם מן המזיקין.⁵ ומה שתקנו לומר גם בלימוד זה פרשה ראשונה של ק"ש בדוקא, הוא להמון העם, כדי שתהיה קביעות מסוימת שכולם ינהגו בה. ואכן כאמור ת"ח אינו צריך לזה.

לפי זה, את דברי הירושלמי שציון רש"י, שק"ש בבית הכנסת אינה אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, יש להבין כך: הטעם שתקנו חכמים להקדים את ק"ש של זמן שכיבה לפני זמן השכיבה, הוא כדי שיקראו את שמע כחלק מהתפילה ויעמדו בתפילה מתוך דברי תורה (כפי שנוהגים בתפילת שחרית). כדי להרוויח עניין זה העדיפו חכמים לתקן את ק"ש בביהכ"נ ולא בביתו, ואע"פ שבכך יוצא שרק את החיוב דאורייתא מקיימים בזמן שכיבה (בק"ש שעל המטה), ולא את החיוב דרבנן (עכ"פ לא במלואו וכתקנו).

נמצא שלפי הגדרת חיוב ק"ש כתקנת חכמים על גבי החובה מדאורייתא ללימוד תורה בבוקר ובערב, נוכל להבין את שיטת רש"י - מצד אחד קוראים את שמע בבית הכנסת כחלק מתפילת ערבית לפני צאה"כ, ובכך מקיימים את תקנת חכמים. ומאידך, חייבים לקרוא את שמע על המיטה כדי לקיים את החיוב העיקרי מן התורה בזמנו.

⁵ בהמשך לזה, את עניין המזיקין מסתבר לבאר באופן הקרוב יותר אל השכל, שלא דברו חכמים כאן אלא כנגד יצה"ר. כאשר אדם שוכב על מיטתו הוא עלול ליפול במלכות היצר ולהכשל בחטאים חמורים, וכדי להינצל מיצה"ר המפתה אותו לחטוא בכך, יעסוק בתורה (כדברי הגמ' בהמשך - "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר. אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה"), ויותר לא יהין לחטוא. יתכן שזו סיבה נוספת מדוע תקנו לקרוא גם על מיטתו ק"ש בדוקא, שעל ידי כך שיקבל עליו עול מלכות שמים יצליח להתגבר על יצרו (וזה המשך המאמר הנ"ל - "אם נצחו מוטב, ואם לאו יקרא ק"ש"). ת"ח אינו צריך לזה, אלא די לו בכל לימוד תורה לנצח את יצרו, "שאינ מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה" (רמב"ם איסור"ב כב, כא).

“...לא אוכל להיות קשור לנחישותם של המשקל והחרוז.”

הנני בורח מן הפרזה הפשוטה, מפני הכובד שיש בה, מפני צמצומה. ולא אוכל להכניס עצמי בצמצומים אחרים, שאולי הנם יותר גדולים ומעיקים מהמועקה של הפרזה שממנה אני בורח”
 (קטע מיומנו של הרב קוק, הובא בקובץ זכרון שהופיע לזכרו בעריכת הרב י"ל מימון, ירושלים תש"ה)

כל חד וחד נעבד ביה מצוה / רמז הרומז

בירושלים:
 ארבע פוסות של יין
 כנגד
 ארבע לשונות של גאולה.

ולקחתי אתכם לי לעם גומר עלי את החלל. מן המצר קראתי ענני ועשאתי לראש פנה. עבד אין לו חיים והם שבו ונתחסו: בית ישראל, בית אהרן. ואומר עלי ברכת השיר; לחלל על ישועת הנשמה כי בלעדי אין לנו חיים.	ונאלתי אתכם מזוג לו פוס של ברכת המזון. כי אין זו רק גאולה: אתם מדקדקים על עצמכם עד כזית ועד פביצה, אף אני נושא לכם פנים; בזרוע נטויה ובשפטים גדלים.	והצלתי אתכם מעבודתם, היא פוס שניה, של הגדה ותחלת הלל. עבדים היינו, ואת פתינו הציל בקל דור ודור. הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, על גאלתנו ועל פדות נפשנו.	והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, זו פוס של קדוש. פן תקדש בכור הפרזל, ולא נודע כי באו אל קרבנה. אשר קדשנו הוציאנו תרומה הדיילנו מפרח משאם.

פרשת וארא / יעקב יוסף אליאס

פרעה בדבר ה' לא שמע, וסרב לשלח את האומה, אך בסוף יצאו ביד רפה, ובמצרים ישלח אף וחמה. בהביאו פנות פן השמיים, על האדם ועל הגיים, לא יום ולא יוגיים, לא פעם ולא פעמיים. פרעה עודנו גסתולל, ולשלח את העם שולל, חוזר בו כפו עולל, ובעם עודנו גתעלל. אך ה' ישיך לחולל, ניסים בכח ואל, ויענישו יוגם וליל. עד אשר ישמע לדבר הא-ל, להוציא ביד רפה נצהריים, את בני אהובו בני ישראל, הנמצאים בגולה בצריים.	אך לשלח את העם גסרב, על אף שמצרים כך תחרב. את היאור הפך ה' לדם, ופגע באור ובכל גאודם. לפני פרעה המטה הושלך, ואחר כך ברד, ואש תהלך. בזמן כל גנה, אפר פרעה שישלח, ולאחר שפסקה, ייד התחרט ונגלך. ה' הכביד את ליבו, כי בתחילה סרב לשלחם, ולמען יודע שמו בקרבנו, ע"י גופתים באדמת בני חם. אך עם ישראל גה' ירוחם. שלח במצרים אות ועוד אות, והראה במצרים נפלאות, להוציא את ישראל גסבלות, ואת כוחות הרוע לכלות.	וידבר אלהים אל גשה, ויאמר אליו אני ה'. לך אל פרעה הנושה, וצוהו לשלח את בניי. יוציאם מהשיעבוד הקשה, לעבודת ה' בהר סיני. כי למען ישראל לא אחשה, עד אשר ישלח גאמיניי. בזכות תפילתם - זכרתי את בריתי, כאשר בארבע לשונות נשבעתי: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, ולהביאם אל הארץ - את ידי נשאתי. אל פרעה אפר גשה בשם האל, ישך השיעבוד - עד איגתי? אם לא תשלחם ביד הגואל, ושלחתי את אותותיי ואת גופתיי, והוצאתי גמצרים את צבאותיי. באו אל פרעה השכם והערב,

